

Programma « Samenleving en Toekomst »

Eindverslag – “Synthese van het onderzoek”¹

ONDERZOEKSCONTRACT: TA/00/30

ACRONIEM VAN HET PROJECT: FEMIGRIN

TITEL: **Verklarende factoren en dynamieken voor vrouwelijke migratie- en integratieprocessen in België**

ONDERZOEKSPLOEG (met vermelding van onderzoeksinstellingen en eenheden):

CHRISTIANE TIMMERMAN (UA, CEMIS)

MARCO MARTINIELLO (ULG, CEDEM)

JOHAN WETS (KULEUVEN, HIVA)

ANDREA REA (ULB, METICES)

COÖRDINATOR (indien van toepassing): CHRISTIANE TIMMERMAN

PROMOTOR(EN): MARCO MARTINIELLO, JOHAN WETS & ANDREA REA

ONDERZOEKER(S): PETRA HEYSE (UA), ALICE PONCELET (ULG), FATIMA ZIBOUH (ULG), FERNANDO PAUWELS (KULEUVEN), MARIE GODIN (ULB) & ANY FREITAS (ULB), ELS VANDERWAEREN* (UA)

DATUM: 31/12/2010

CeMIS
CENTRUM VOOR MIGRATIE
EN INTERCULTURELE STUDIES

CEDEM

HIVA
ONDERZOEKINSTITUUT VOOR ARBEID EN SAMENLEVING

METICES

¹ Zie art. 5.5.2 van het basiscontract.

* Afwerking van het rapport, syntheses in het Nederlands, Frans, Engels en evaluatieverslag.

Links naar de websites waar de werken van de onderzoeksploeg in het kader van het project worden vermeld:

www.ua.ac.be/cemis
www.cedem.ulg.ac.be

www.hiva.be
www.ulb.ac.be/socio/germe/

Synthese

Het onderzoek focust zich op crossnationale en crossculturele patronen van vrouwelijke migratie en integratie in de Belgische samenleving. Hiermee brengt het onderzoek de feminisering van migratie naar België en de socio-economische positie van vrouwelijke migranten in de Belgische samenleving in beeld. Naast een statische genderanalyse gebeurt ook een dynamische genderanalyse door de studie van de wederzijdse invloed tussen gender en migratie: namelijk hoe genderverhoudingen in de herkomstregio en België leiden tot migratie en – omgekeerd – hoe genderverhoudingen zich wijzigen doorheen migratieprocessen en -trajecten. Het eerste deel van deze interactie (invloed van gender op migratie) biedt verklaringen voor vastgestelde verschillen in een statische genderanalyse. Het tweede deel van de interactie (invloed van migratie op gender) brengt de veranderingsprocessen teweeggebracht door migratie in genderidentiteiten naar voren. Hierbij belichten we ook de impact van migratie op de genderverhoudingen in de herkomstregio.

Voor de dynamische genderanalyse staat het sociologisch concept 'sociale verandering' centraal. Gegenderde transities op verschillende niveaus (macro, meso en micro) structureren zich verschillend in de migratieprocessen van mannen en vrouwen in zowel de herkomstregio's als in België. Een tweede belangrijke conceptuele benadering van migratie en integratie betrof het longitudinaal perspectief in dit onderzoek. Hierbij beschouwen we migratie en integratie niet langer als sequentiële en te onderscheiden fases, maar als één migratietraject of -carrière. Vanuit dit perspectief analyseren we hoe identiteiten zich wijzigen door de tijd heen (zowel voor - na migratie als over de tijd heen in België) en dit aangaande verschillende levensdomeinen (arbeid en gezin). In dit opzicht benaderen we identiteiten als sociale constructies die vorm krijgen en wijzigen in interactie met de directe omgeving en de ruimere transnationale context.

Terwijl de statische genderanalyse van voorliggend onderzoek zich voltrok aan de hand van kwantitatieve gegevensbronnen (van (1) de Dienst Vreemdelingenzaken, (2) Eurostat, (3) ADSEI (De Algemene Directie Planning en Statistiek – het voormalige NIS), (4) het Rijksregister, (5) de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, (6) de FOD WASO (Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid Arbeid en Sociaal Overleg en (7) Kind en Gezin), gebeurde de dynamische genderanalyse via een aanvullend diepgaand kwalitatief etnografisch onderzoek bij de vijf geografisch afgebakende groepen: 1) Filippijnen, 2) Rusland & Oekraïne, 3) Roemenië, 4) Nigeria en 5) Latijns Amerikaanse landen (Brazilië, Ecuador, Bolivia en Colombia). Door een voortdurende interactie tussen de onderzoeksdoelstellingen en de empirische bevindingen, beogen we de constructie van een analysekader voor gendergevoelig migratieonderzoek. Dit kader bevat de volgende noodzakelijke elementen voor een gendergevoelige analyse van migratie- en integratieprocessen:

- gegenderde macro structurele factoren die de verschillen inzake migratie en integratie van mannen en vrouwen verklaren (= *structuren*);
- gegenderde agency in het migratieproces, die aantoonst hoe vrouwen zelf actief omgaan met de gegeven structurele belemmeringen en opportuniteiten (= *agency*);
- wijzigingen in genderverhoudingen en beleefde genderidentiteiten door migratie, op verschillende levensdomeinen zoals de arbeidsmarkt en het gezin (= *voor - na*);
- de evolutie van genderidentiteiten doorheen de migratiecarrière in België (= *traject*).

Rekening houdend met deze elementen van ons analysekader komen we tot geïntegreerde conclusies uit het kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksluik. Deze geven we hierna puntsgewijs.

1) Conclusies aangaande de verschillende migratie & integratiepatronen van mannen en vrouwen

Feminisering van migratie: nood aan nuancering - Net zoals bij internationale migratiepatronen is de feminisering van migratie naar België geen alles of niets kwestie. De data wijzen op nuanceringen voor de verschillende geografisch afgebakende groepen en migratievormen. In 2009 zijn meer dan de helft van de visa uitgereikt omwille van familiale redenen ('gezinshereniging- en vorming'). De groep die via deze migratievorm migreert, is overwegend vrouwelijk. Vrouwen krijgen relatief minder visa voor arbeidsmigratie. Voor asiel is er geen groot genderverschil: 51% van de asielaanvragen komen van mannen, 49% van vrouwen. Verder zijn de bestudeerde nieuwkomers volgens de gegevens van de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid, in tegenstelling tot de algemene vreemdelingenpopulatie, eerder vrouwelijk (51,4%). Een vergelijking tussen de groepen aangaande de verhouding mannen en vrouwen toont hoe de volwassen nieuwkomers uit de groep Rusland, Oekraïne en Wit-Rusland vooral vrouwen zijn (2,8 vrouwen per man), gevolgd door de Filippijnen (2,5), Brazilië (2,4), de Spaanssprekende landen (Bolivia, Colombia en Ecuador) (1,9) en Roemenië (1,3). Voor de Nigeriaanse nieuwkomers is er weinig verschil: 1,1 vrouw per man. In de cijfers vinden we evenwel een omvangrijke groep uit het kwalitatieve luik niet terug. Het gaat hier over vrouwen die irregulier werken als huishoudhulp en kinderverzorgster bij gezinnen thuis. Het kwalitatieve veldwerk wijst op een behoorlijke vertegenwoordiging van vrouwen in deze en andere irreguliere migratievormen (mensenhandel, prostitutie).

Een realistische weergave van de vrouwelijke aanwezigheid in migratie vergt met andere woorden een aanboring van nieuwe, alternatieve kwantitatieve databronnen, alsook aanvullend kwalitatief materiaal. Louter kwantitatief onderzoek blijkt niet te voldoen om de rol van vrouwen bloot te leggen en zou een eerder vertekend beeld geven. Het zijn vooral de 'onzichtbare' vormen van migratie die breken met het klassieke beeld van vrouwelijke migranten als zijnde 'passieve volgelingen', bijvoorbeeld wanneer zij de echtgenoot volgen in het kader van gezinshereniging. Vrouwen kunnen eveneens de migrerende actor zijn om als hoofdkostwinner het gezin in de herkomstregio te onderhouden.

Naar een verklaring voor de vervrouwelijking en vermannelijking van wereldwijde migratiepatronen - Vermannelijking of vervrouwelijking van internationale migratie dient begrepen te worden als een samenspel van een aantal macro structurele factoren in zowel zendende als ontvangende samenlevingen: historische gebeurtenissen, macro economische evoluties, demografische transitie, politiek institutionele kenmerken, verschuivingen in macro gendersystemen en migratienetwerken. Uit het kwalitatieve veldwerk blijkt dat de vraag naar goedkope irreguliere vrouwelijke arbeid in België geldt als één van de belangrijkste verklaringen voor de feminisering van migratie uit de bestudeerde landen. Het beschikbare werk voor vrouwen is meer omvangrijk, minder risicovol en stabiel dan voor mannen. Door de globale economische crisis daalt immers de werkgelegenheid voor mannen binnen de constructie sector. De arbeid voor mannen wordt minder zeker, minder stabiel en kent daarenboven door het zichtbare karakter ervan een hogere oppakkans dan vrouwenarbeid, die bijvoorbeeld bij gezinnen thuis gebeurt. Demografische transitie zoals de vergrijzing van de bevolking in het Westen en de inschakeling van vrouwen in het arbeidsproces (verdwijnen van een 'mannelijke kostwinnersmodel' naar een 'tweeverdienersmodel') verhogen daarenboven de vraag naar huishoudhulp en naar medisch en verzorgend personeel binnen de zorgsector. Deze zorgvragen worden gedeeltelijk ingevuld door het systeem van dienstencheques, maar laten een belangrijke vraag naar zorg hulp onbeantwoord. Deze vraag om arbeidskrachten gaat gepaard met een moeilijke

economische situatie en een gebrek aan arbeidsmogelijkheden in de herkomstlanden waaruit de vrouwen van dit onderzoek migreren. Vrouwen zien zich vaak genoodzaakt om via arbeidsmigratie hun eigen/ouderlijk gezin in de herkomstregio te onderhouden.

Voor verschillende van de onderzochte groepen wordt de zogenaamde '*global care chain*' bevestigd. Dit gaat over het tegen betaling opnemen van verzorgende taken door vrouwen uit lagere inkomenslanden in postindustriële samenlevingen. Om de gelijkwaardige arbeidsparticipatie van vrouwen in West Europa mogelijk te maken, is er met andere woorden nood aan vrouwelijke arbeid uit het Oosten en Zuiden. Deze vrouwen werken vaak in irreguliere arbeidsomstandigheden, onderbetaald en onder hun diplomaniveau. Vaak laten ze een gezin achter in de herkomstregio. Omwille van hun afwezigheid wordt de zorg voor en opvoeding van de kinderen opgenomen door een betaalde hulp of een familielid.

Het voorgaande illustreert hoe macro-economische en demografische evoluties gegenderd verlopen. De maatschappelijke positie van vrouwen in zendende en ontvangende samenlevingen, genderspecifieke discriminaties en transitie in gendersystemen in zowel de herkomstlanden als in België bepalen mede de mate waarin migratie vervrouwelijkt. Dit geldt niet enkel voor (irreguliere) arbeidsmigratie, maar ook voor gezinsmigratie. Het veldwerk toont hoe de ontevredenheid met bestaande genderverhoudingen in eigen land in combinatie met een geïdealiseerde voorstelling van verafgelegen plaatsen en de mensen die ze bevolken bijdragen tot transnationale partnerkeuzeprocessen. Zo leiden de ontevredenheid met de patriarchale gendersystemen en de gepercipieerde inferieure positie van vrouwen in het herkomstlanden in combinatie met de geïdealiseerde democratische man/vrouwverhoudingen in West Europa tot een keuze voor een Europese man bij de bestudeerde groepen. Tegelijkertijd blijkt dat sommige Belgische mannen teleurgesteld zijn door een te ver doorgevoerde emancipatie en arbeidsparticipatie van Belgische vrouwen. Dit stimuleert hun zoektocht naar een 'traditionele, gezinsgeoriënteerde bruid', die ze in Oost-Europa, Zuidoost-Azië of Latijns-Amerika hopen te vinden. De genderstereotiepe beeldvorming op *online dating sites* dragen verder bij tot deze keuzeprocessen en tot een gegenderde patroon van internationale migratie.

Migratienetwerken leveren tevens een bijdrage tot het gegenderd patroon van internationale migratie. De structurerende rol van migrantennetwerken is vooral cruciaal bij irreguliere vrouwelijke arbeidsmigratie. De netwerken van deze zijn sterk gegenderd. Hiermee bedoelen we dat er specifieke vrouwelijke netwerken bestaan en specifieke mannelijke. De bepalende impact van dergelijke gegenderde netwerken vinden we terug bij de Spaanssprekende Latijns Amerikaanse, Oekraïense en Filippijnse irreguliere arbeidsmigranten. Het onderzoek wijst op de structurerende rol van netwerken in de ontwikkeling van het migratieproject en in de effectieve concretisering van het project (voorbereiden reis, eigenlijke reis, eerste opvang in België en het verdere migratietraject). De netwerken bieden een opportuniteit en determineren de migratiebestemming. Deze netwerken zijn minder bepalend voor gezinsherenigers met een Belgische partner, waar de migratie veeleer individueel verloopt. Maar ook dit is moeilijk te veralgemenen, aangezien bij Filippijnse vrouwelijke gezinsherenigers de vrienden of familie een belangrijke intermediërende rol spelen. Bij sommige bestudeerde groepen, met name Russen en Brazilianen, zijn de transnationale netwerken veel minder bepalend voor het individuele migratietraject.

Ten slotte, faciliteert of belemmert het politiek institutionele kader (migratiebeleid) – en meer bepaald de Europese context – vrouwelijke migratie naar België. We observeren een opmerkelijk verschil in migratiemogelijkheden tussen EU- en niet EU-lidstaten (Roemeense vrouwen versus de overige vrouwengroepen van dit onderzoek). EU-lidmaatschap creëert niet alleen meer migratiemogelijkheden voor alle opleidingsniveaus, de geopende wegen zijn reglementair en haalt een deel van de migratie uit de illegaliteit.

De socio-economische positie van vrouwelijke migranten in België - Een analyse van

de arbeidskaarten wijst op een toename van de afgeleverde arbeidskaarten aan vrouwen tussen 2000 en 2006. Het aandeel vrouwen dat een arbeidsvergunning kreeg, steeg van 21,8% in 2000 naar 35% in 2006. De cijfers tonen nationale verschillen. In 2000 kwam 10% van de arbeidsvergunningen bij Nigerianen toe aan vrouwen, bij Filippijnse arbeidsmigranten betrof dit 55%. Het aandeel vrouwen bij de Nigerianen steeg in 2006 tot 38%. Bij de Roemeense arbeidsmigratie steeg het aandeel vrouwen van 38% naar 63%; de Filippijnse arbeidsmigranten blijven de meest vrouwelijke groep met een aandeel van 75%. Toch ligt de werkzaamheidsgraad (aandeel werkenden in de beroepsbevolking met arbeidsleeftijd 15-64 jaar) voor de migrantenbevolking in het algemeen lager dan bij de Belgische bevolking en komt dit voornamelijk door de lage arbeidsparticipatie van vrouwelijke migranten (werkzaamheid vrouwen = 25,9%, werkzaamheid mannen = 54,1%).

Net zoals bij de representatie van de feminisering van migratie (instroom), schieten de beschikbare databronnen tekort voor het weergeven van de socio-economische positie van vrouwelijke migranten in België. Vrouwelijke nieuwkomers zijn voor ruim meer dan de helft (57%) in de categorie "andere" van de Datawarehouse Arbeidsmarkt en Sociale Bescherming (KSZ) terug te vinden en niet als werkzoekende, zelfstandige of in loondienst (tegenover 30% van de mannen). Voor de meerderheid van de vrouwelijke nieuwkomers laten deze cijfers geen analyse toe van de socio-economische positie.

Eén op de drie vrouwen van de onderzoekspopulatie is in loondienst en een kleine 5% is geregistreerd als zelfstandige. Dit gaat bovendien enkel over de reguliere migratie. Zoals al beschreven, bevindt zich een omvangrijk deel van de vrouwelijke migranten binnen de informele economie. De cijfers zeggen dan ook niets over de irreguliere arbeid en laten niet toe om de geobserveerde kloof tussen de socio-demografische achtergrond van vrouwelijke migranten en de eigenlijke socio-economische positie te verklaren. In lijn met voorgaand onderzoek² wijst het kwalitatief onderzoek op de hoge opleidingsgraad van veel vrouwelijke nieuwkomers, hun arbeidsambities- en aspiraties en de eigenlijke arbeidspositie in België (hoge werkloosheidsgraad, arbeid onder diplomaniveau). Vele respondenten uiten een gevoel van 'onbenut potentieel'. De getuigenissen wijzen verder op de rigiditeit van de migratiecategorien van het migratiebeleid, meer bepaald de dichotomie tussen arbeidsmigranten en gezinsmigranten. Zo is er amper iets geweten over de arbeidsmarktparticipatie van gezinsmigranten en over de gezinsaspiraties van arbeidsmigranten. In dit opzicht wijzen de data van de KSZ wel op de economisch kwetsbare gezinssituatie waarin sommige vrouwelijke gezinsmigranten terecht komen. Een analyse van de socio-economische positie van de partner op basis van de gegevens van de KSZ toont het hoge werkloosheidscijfer van de personen die een partner in het buitenland zoeken. Het werkloosheidscijfer is voor de Belgische bevolking op hetzelfde moment een goede 8%, terwijl het aandeel werkzoekenden onder de personen die huwen met iemand uit het buitenland (alle nationaliteiten samen) bijna een kwart (23,3%) is. Deze hoge algemene score wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de hoge percentages werkzoekenden bij de personen die huwen met iemand uit Turkije en uit Marokko. (Deze nationaliteiten werden verder niet in dit onderzoek bestudeerd.) Een verdere analyse van de arbeidsmarktpositie van deze groepen toont aan dat zij die wel werken vaak in preciaire, weinig verdienende betrekkingen terug te vinden zijn. Hoewel er sprake is van een verkleuring van armoede³ en de OCMW's geconfronteerd worden met een stijgende instroom van nieuwkomers⁴, blijkt uit

² Zie: Riaño Yvonne & Baghdadi Nadia (2007), 'Je pensais que je pourrais avoir une relation plus égalitaire avec un Européen. Le rôle du genre et des imaginaires géographiques dans la migration des femmes', in: *Nouvelles Questions Féministes*, 26(1): 38-53; Corluy Vincent, Godin Mary, Marx Ive, Rea Andrea & Verbist Gerlinde (2008), *La situation socio-économique des personnes ayant bénéficié de la procédure de régularisation en 2000 (loi du 22 décembre 1999)*, Rapport de recherche, Bruxelles: Université Libre Bruxelles (ULB), GERME & Anvers: Université d'Anvers (UA), CSB, www.ulb.ac.be/socio/germe.

³ Zie Van Robaey Bea, Vranken Jan, Perrin Nathalie & Martiniello Marco (2007), *De kleur van armoede, Armoede bij personen van buitenlandse herkomst*, Leuven: Acco.

⁴ Zie Juchtmans Goedroen & Wets Johan (2010), *Focus op: Maatschappelijk werk en etnisch-culturele minderheden in Leuven. Naar oplossingssporen in zorg en beleid op basis van een structureel overleg*, Leuven:

de analyse van de gegevens in de KSZ dat voor de geanalyseerde jaren slechts een klein percentage (4%) van de geanalyseerde groepen zijn of haar weg vindt naar de OCMW's.

Agency of de actieve vormgeving door vrouwen van hun migratieproject binnen de gegeven macro structurele condities - Het voorgaande toont aan hoe vrouwelijke migranten geen passieve pionnen zijn, die zich blindelings laten meedrijven door de (hiervoor geïdentificeerde) structurele macrofactoren. De analyse van het kwalitatieve materiaal maakt eveneens duidelijk hoe vrouwen – binnen de gegeven structuren – hun migratietraject mee vorm geven en omgaan met kansen en ervaringen van verlies. Zowel in de conceptie van het migratieproject, de migratiebeslissing, de organisatie van de reis, de participatie in netwerken, het terugsturen van *'remittances'* en de participatie in de Belgische samenleving spelen vrouwen een actieve rol. Het kwalitatieve veldwerk nuanceert het stereotiepe beeld van vrouwelijke migranten als passief en afhankelijk wat processen van migratie betreft. De ondernemende en actieve rollen van vrouwen mogen ons echter niet blind maken voor de specifieke kwetsbaarheid van vrouwelijke migranten. In hoeverre zijn er (vrije) keuzes voor vrouwen die voor het overleven van hun gezin van hen verwijderd zijn?

Echter is de erkenning van 'agency' een oefening die duidelijk maakt hoe "agency' niet plaats vindt in een vacuüm, maar in specifieke sociale contexten"⁵ en "hoe individuen en groepen niet op één wijze of om één reden uitdrukking aan hun 'agency' geven."⁶ Het is zelden een alles of niets kwestie, met fluctuaties in de perceptie van de handelingsvrijheid op verschillende levensdomeinen en doorheen de levensloop.

2) Conclusies aangaande de wisselwerkingen tussen gender- en migratieprocessen

Een centraal uitgangspunt van het project is de structurerende impact van migratie op genderidentiteiten. Hiervoor vertrekt het onderzoek van de wens een longitudinaal perspectief weer te geven. Gezien migratie een belangrijke transitie in de levensloop is die verschuivingen in iemands identiteit veroorzaakt, is het van belang een geïntegreerde benadering van migratie- en integratieprocessen, van voor- en na migratie, van zendende en ontvangende landen te hanteren. Het identiteitsconcept binnen het intersectionele denkkader – in het Nederlandstalig taalgebied beter bekend als het kruispuntdenken⁷ – beschouwt identiteit als multidimensioneel en dynamisch. Deze beschouwing laat ons toe te analyseren hoe aspecten van identiteit of intersecties van identiteitsdimensies (zoals gender, etniciteit, sociale klasse, juridisch statuut) meer/minder saillant zijn bij levenslooptransities. Een dergelijke reeds meer dynamische conceptualisering van identiteit helpt om empirisch vastgestelde verschuivingen in identiteiten te verklaren. De analyse van de structurerende impact van migratie op verschillende identiteitsdimensies gebeurde daarenboven door allereerst verschuivingen in deze voor en na migratie te onderzoeken en vervolgens te bestuderen hoe die identiteitsdimensies en ook gender zich vormen en wijzigen in interactie met de directe omgeving (de partner) en de ruimere samenleving (Belgische samenleving met arbeidsmarkt, macro gender systeem, publieke opinie en stereotiepen). De 'voor' en 'na' benadering in dit onderzoek laat toe het volledige migratietraject te analyseren waardoor een longitudinaal perspectief in de analyses aanwezig is. Hierbij merken we hoe oorspronkelijke

---

OCMW Leuven.

⁵ Zie p. 74 van Leming Laura M (2007) 'Sociological Explorations: What is Religious Agency?', in: *The Sociological Quarterly*, 48, p. 73-92.

⁶ Zie p. 86 van Vanderwaeren Els (2010), *Vrouwen doen aan 'ijtihād. Hybriditeit als creatieve ruimte bij interpretaties van islam*, doctoraatsthesis, Antwerpen: Universiteit Antwerpen (UA), Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

⁷ Zie Wekker Gloria & Lutz Helma (2001), 'Een hoogvlakte met koude winden. De geschiedenis van het gender- en etniciteitsdenken in Nederland', in: Botman Maaïke, Jouwe Nancy & Wekker Gloria (eds.), *Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten en vluchtelingenbeweging in Nederland*, Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, pp. 25-50; Van Mens-Verhulst Janneke (2007), *Intersectionaliteit in Vijf Veronderstellingen*, online: <http://www.vanmens.info/verhulst/wpcontent/Intersectionaliteit%20in%20vijf%20veronderstellingen.pdf>

doelen, die gesteld zijn in de herkomstregio en bij de conceptie van een migratieproject, bijgesteld worden door latere ervaringen in België. Door oog te hebben in de analyse voor veranderingen tussen het daar en het hier, tussen het toen en het nu en tussen verschillende levensdomeinen zoals de arbeidsmarkt, het gezin en de participatie in het verenigingsleven, komt de dynamiek en de impact van migratie bloot te liggen.

De impact van migratie op genderverhoudingen blijkt verre van eenduidig te zijn en is finaal voor elke vrouw anders. De transversale analyses lieten toch toe om een aantal bakens in de migratiecarrière te identificeren, bijvoorbeeld volgens statuut ((ir)regulier); migratiekanaal (gezinshereniging, studie, arbeid) of gezinssituatie. Deze laten de constructie van een aantal 'algemene migratiecarrières' toe. We benadrukken dat op die carrières of trajecten vele variaties bestaan. Hierna bekijken we deze migratiecarrières aan de hand van genderverschuivingen die optreden op vlak van arbeid en gezin. Uiteraard beïnvloeden beide elkaar in die carrières.

Geïdentificeerde migratiecarrières van vrouwen: arbeid - Een eerste carrière betreft vrouwen die migreren in kader van gezinshereniging met een autochtone partner. In tegenstelling tot de verwachtingen, ervaren vrouwen door de migratie een afhankelijke, 'tweederangspositie' binnen het koppel. Ze omschrijven vaak twee fases: na een introductieperiode in België en een primaire focus op het gezinsleven, willen ze volwaardig participeren aan de Belgische samenleving. Zowel hun instroom als doorstroom op de Belgische arbeidsmarkt verloopt moeizaam. Veel vrouwelijke gezinsherenigers kampen met een gevoel van 'onbenut potentieel'. Het veldwerk signaleert een belangrijk knelpunt in de oriëntering en begeleiding van hoogopgeleide migranten en huwelijksmigrantinnen in het bijzonder. De opvang, opleiding en oriëntering van nieuwkomers naar de arbeidsmarkt blijkt vooral afgestemd op laaggeschoolde migranten. Hoogopgeleide gezinmigrantinnen worden binnen inburgering vaak louter in de context van het gezin gepercipieerd en de individuele, professionele ambities blijken ondergeschikt. De in België verblijvende partner wordt verondersteld zijn/haar partner te begeleiden. In sommige gevallen biedt het hebben van een Belgische partner een voordeel (vb. legaal statuut, toegang tot arbeid, kennis Belgische samenleving). Echter, het plaatst vrouwen ook in een afhankelijke positie. Uit het onderzoek blijkt dat de Belgische partner daarenboven een te grote machtspositie kan hebben voor de geïntegreerde migratiecarrière van vrouwelijke gezinsherenigers.

Een tweede carrière vinden we terug bij hoogopgeleide vrouwen die migreren in het kader van een studie of een hoogopgeleide arbeidsplaats. Indien men na de studie terugkeert naar de herkomstregio, of indien men migreert via een vooraf bestaand arbeidscontract, betekent de migratie een professionele en persoonlijke meerwaarde. Wanneer men na de studie echter wenst in te stromen op de Belgische arbeidsmarkt, of niet via een vooraf bestaand contract migreert, deelt deze groep de arbeidsmarktmoelijkheden met de gezinsherenigers: ze ervaren bijna allen professionele degradatie (werken onder diplomaniveau, lage lonen) en een eraan gerelateerde persoonlijke 'de-emancipatie'. Plaatsen vrouwen zichzelf centraal in het migratieproject en migreren ze individueel ter persoonlijke ontplooiing, dan ervaren ze zo een professionele devaluatie als meer problematisch. Evenals bij vrouwelijke gezinsherenigers, blijken het de aspiraties van vóór migratie en de mate van bekendheid met de mogelijke knelpunten te zijn die de ervaring van de wijziging in de positie door migratie bepalen.

Een derde carrière treffen we bij vrouwen komend uit landen behorende tot de Europese Unie (EU) (in deze studie Roemenië). Lidmaatschap van de EU en de gerelateerde reguliere arbeidsmarkt mogelijkheden hebben een beschermend effect op de arbeidsmarktpositie in België. Terwijl migratie voor de bestudeerde groepen in de regel een negatief effect heeft op de 'objectieve' arbeidsmarktpositie (niet de gepercipieerde), heeft migratie voor Roemeense vrouwen in veel gevallen een positief effect op de 'objectieve' socio-economische positie. Het

lidmaatschap leidde tot meer reguliere migratiemogelijkheden voor zowel laagopgeleide (dienstencheques), midden opgeleide (verpleegsters) als hoogopgeleide vrouwen.

Een *vierde* carrière is deze van vrouwen die irregulier tewerkgesteld zijn als huishoudhulp of kinderverzorgster en irregulier migreerden om het gezin in de herkomstregio te onderhouden. Blijft er familie – vooral kinderen – achter in de herkomstregio en migreren vrouwen niet ten behoeve van zichzelf maar voor de kinderen, dan wordt professionele devaluatie opvallend minder als problematisch ervaren. Dit is bijvoorbeeld het geval bij veel vrouwen die irregulier als huishoudhulp in België tewerkgesteld zijn ten behoeve van het gezin in de herkomstregio. De ervaringen van deze vrouwen verschillen weliswaar van geïnterviewde midden- tot hoogopgeleide vrouwen die hun laaggeschoolde irreguliere arbeid in België beschouwen als een individueel project en een relatief goede socio-economische positie hadden vóór migratie.

Geïdentificeerde migratiecarrières van vrouwen: gezin - De migratie van vrouwen in kader van gezinshereniging heeft een fundamentele impact op de positie in het gezin en op de genderverhoudingen. Het is pas na de procedure voor gezinshereniging dat vrouwen wettelijk bij de Belgische partner kunnen wonen en een partnerrelatie kunnen uitbouwen, aangezien de huidige juridische context niet toelaat om elkaar op een spontane manier te leren kennen. Gezinsherenigers hebben het gevoel snel te moeten trouwen, om elkaar te leren kennen. De migratie van vrouwen gaat gepaard met een overgang van ‘ongetrouwd’ naar ‘getrouwd’. Zoals aangetoond, komen vrouwen in een ongelijke machtsverhouding terecht. De intenties van beide partners zijn initieel vaak gericht op het uitbouwen van een stabiele levensgemeenschap. Echter, de actuele ervaren ongelijkheid binnen het koppel plaatst een grote druk op deze relaties.

Binnen de bestudeerde groepen die irregulier als koppel migreerden constateren we dikwijls een positief effect van migratie op de machtspositie van vrouwen binnen het gezin, voornamelijk omdat er actueel meer (irreguliere) arbeidsmogelijkheden voor vrouwen in België zijn. Deze arbeidsmigratie zet de traditionele genderverhoudingen op de helling: omwille van de grotere arbeidsmogelijkheden voor vrouwen vervullen zij vaak de kostwinnerrol. Mannen kunnen door de lage werkgelegenheid in België de typische kostwinnerrol dikwijls niet waarmaken. Zij nemen doorgaans meer huishoudelijke taken op zich dan in de herkomstregio. De verschuivingen in genderverhoudingen zijn een aanleiding voor spanningen binnen het gezin. Deze genderverschuivingen leiden dikwijls na enige tijd tot een uiteenlopend migratieproject van mannen en vrouwen: vrouwen evolueren van een initieel tijdelijk naar een meer permanent perspectief, terwijl de inspanningen van mannen zich eerder op de herkomstregio focussen. Ook het hebben van kinderen in België en de doelstelling hen een stabiele toekomst te bieden bevordert de verankering van vrouwen in de Belgische samenleving.

Als moeders alleen migreren, ontstaat er een vorm van transnationaal moederschap. Ook hier observeren we in het vorig punt beschreven invloeden op de genderverhoudingen. Het is niet verwonderlijk dat de aanzienlijke verschuivingen in genderverhoudingen door het transnationale gezinsverband en de lange afwezigheid van moeders intrafamiliale spanningen creëert. Eveneens krijgt de initieel tijdelijke migratie van vrouwen vaak een meer permanent karakter en starten beide partners soms een nieuw gezinsleven.

3) Beleidsaanbevelingen

Federaal

- Behoeft aan cijfermateriaal, zowel om de migratietrajecten van vrouwelijke migranten beter in beeld te brengen, als cijfers die een beleidsevaluatie en beleidsontwikkeling mogelijk maken. Zoals aangetoond, laten de beschikbare administratieve databanken slechts een beperkte weergave toe van de instroom van vrouwelijke migranten en van

hun socio-economische positie in België. In het bijzonder zijn longitudinale (kwantitatieve) data nodig, die toelaten migratie meer vanuit een levensloopperspectief te benaderen en knelpunten in de migratiecarrière te identificeren. Ook dient elke beleidsaanpassing voorafgegaan te worden door een evaluatie van gebeurde aanpassingen en door een vergelijkende studie met andere EU-lidstaten. In het bijzonder wordt hierbij gedacht aan de regelgeving rond gezinshereniging.

- Een vlottere afgifte van visa kort verblijf (toeristenvisum), tijdens dewelke koppels elkaar beter kunnen leren kennen. Nu nemen koppels hun toevlucht tot een kennismakingsperiode via gezinshereniging (dus een huwelijk), omdat een toeristenvisum zo moeilijk wordt afgeleverd. Door de algemene migratiebeperkingen moeten koppels bijna eerst trouwen om elkaar te leren kennen.
- De categorieën van het Belgische migratiebeleid en in het bijzonder de dichotomie tussen 'arbeidsmigratie' en 'gezinsmigratie' stemt niet overeen met het dynamische karakter van een volledige migratiecarrière, die een overlap en verschuiving toont tussen verschillende beleidscategorieën over de levensloop heen. Beleidsaandacht dient uit te gaan naar bijvoorbeeld de arbeidsaspiraties van gezinsmigranten en de gezinsaspiraties van arbeidsmigranten.
- Het arbeidsmigratiebeleid dient beter afgestemd te worden op de noden en tekorten in de arbeidsmarkt. Niettegenstaande de gestegen werkloosheidsgraad in België, neemt ook de vraag naar arbeid van migranten toe, die de prangende tekorten in de Belgische arbeidsmarkt kunnen invullen. Uit het onderzoek blijkt in het bijzonder de grote vraag naar vrouwelijke huishoudarbeid, kinder- en ouderenzorg. Ook in de medische sector bestaat een behoefte aan verplegend personeel. Deze noden staan haaks op de beperkte reguliere migratiemogelijkheden, en heeft als pervers effect dat een groot deel van de vrouwen in preciaire arbeidscondities werkt. Een dergelijk klimaat is tevens een vruchtbare voedingsbodem voor 'trafficking', dat de laatste jaren meer de vorm krijgt van economische exploitatie. In dit opzicht, is de 'domestic services' sector voor vrouwen een risicosector.
- Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen verschillende types van arbeidsvergunningen B, die het sleutelement zijn van het Belgische arbeidsmigratiebeleid. Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen korte termijn, tijdelijke contracten (3 maand) en hernieuwbare (1 jaar) contracten. Uit het onderzoek blijkt dat het initieel tijdelijk karakter van veel vrouwelijke irreguliere arbeidsmigranten een permanent karakter krijgt door de beperkte legale mogelijkheden voor kortdurende, circulaire arbeidsmigratie. De inspanningen voor het bekomen van een permanente verblijfsvergunning zijn niet gericht op een permanente vestiging, maar net om het heen en weer reizen mogelijk te maken. Op basis van deze en de voorgaande vaststelling bevelen we aan om mogelijkheden te creëren voor kortdurende (3 maand) arbeidsmigratie binnen de huishoudarbeid, kinder- en ouderenzorg. Op die manier kunnen migrerende moeders op geregelde basis terug naar het gezin in de herkomstregio.
- In het licht van een structurele aanpassing van de arbeidsmarkt aan de hedendaagse realiteit is het noodzakelijk om arbeidsmigratie te benaderen als een belangrijke bron om met demografische evoluties om te gaan zoals de vergrijzing van de bevolking.
- België kan deze meer positieve benadering van migratie erkennen door het ondertekenen van internationale instrumenten. Zo tekende België bijvoorbeeld nooit Conventie n°97 aangaande arbeidsmigranten van de Internationale Organisatie voor Arbeid in 1949. België onderschreef evenmin het Internationale Verdrag ter bescherming van alle arbeidsmigranten en hun gezinsleden⁸, zoals geformuleerd op 18 december 1990 door de Verenigde Naties. De ondertekening van deze conventies zou getuigen van waardering van migratie als een proces voor economische ontwikkeling, in tegenstelling tot de actuele neiging tot criminalisering van migratie. Wij raden België aan om actief deel

---

⁸ Internationaal Verdrag ter bescherming van alle arbeidsmigranten en van hun familieleden, aangenomen te New York op 18 december 1990, UNTS nr. 39481.

te nemen aan de conventie aangaande arbeid conform de menselijke waardigheid voor huispersoneel die gelanceerd werd op de conferentie van de Internationale Organisatie voor Arbeid in juni 2010 en die ter goedkeuring zal worden voorgelegd tijdens de conferentie van de Internationale Organisatie voor Arbeid in 2011. Dit opdat België op legislatief vlak maatregelen kan nemen om de effectieve bescherming van de fundamentele mensenrechten van huispersoneel te verzekeren.⁹

Regionaal

- Op het regionaal niveau kan rekening gehouden worden met de gesignaleerde rigiditeit van de federale migratiecategorïën. Veel vrouwelijke gezinsherenigers bleken onvoldoende georiënteerd en begeleid te worden naar de arbeidsmarkt. Gezinssherenigers worden doorgaans benaderd in de context van het gezinsleven en het huwelijk. Echter, mensen komen niet enkel in het kader van een huwelijk, ze willen een leven opbouwen in België. Vandaag rust de grootste verantwoordelijkheid voor het traject van de nieuwkomer bij de Belgische partner. Veel vrouwen getuigen dat een betere oriëntering na aankomst hun traject effectiever en efficiënter had gemaakt.
- In dit verband, observeren we een kloof tussen het discours van Europa aangaande het aantrekken van hoogopgeleide arbeidsmigratie en het effectieve inzetten van het beschikbare arbeidspotentieel. De meeste geïnterviewde hoogopgeleide migranten kampen met een gevoel van 'onbenut potentieel' en een gevoel zich niet te kunnen waarmaken op de Belgische arbeidsmarkt.
- Nieuwkomers dienen zo snel mogelijk te kunnen participeren aan de Belgische samenleving. Een migratie- en inburgeringsbeleid dienen de drempels tot deze volwaardige participatie weg te werken. Verschillende centrumsteden slagen er bijvoorbeeld niet in om diverse woonstcontroles in het kader van de verblijfwetgeving en rijksregisterwetgeving tijdig en naar behoren uit te voeren. Hierdoor kunnen verblijfsgerechtigde vreemdelingen niet werken en inburgeren en een normaal leven leiden.
- Vlottere erkenning van buitenlandse diploma's en werkervaring. Anderzijds, dient in overleg met de nieuwkomer een afweging gemaakt te worden van het nut van diplomahomologatie voor de verdere loopbaan in België. De kansen om in de lijn van het diploma te werken zijn mogelijks gering in België, waardoor er veel tijd en energie gaat naar iets wat nadien niet gevaloriseerd kan worden. Er dient – in overleg met de nieuwkomer – een realistische oriëntering te gebeuren, met inachtneming van de noden op de Belgische arbeidsmarkt.
- Ontplooien van initiatieven binnen welzijn ter ondersteuning en bemiddeling van jonge allochtone en huwelijksmigratie koppels met relatieproblemen, die hun relatie uitbouwen in een context van migratie- en inburgeringsuitdagingen. Vaak hebben ze uiteenlopende verwachtingen van de relatie en de partner. Dit legt een bijkomende druk op de relaties. Ook de afhankelijke verblijfstatus van de huwelijksmigrant zet de relaties onder druk. Bovendien vinden veel allochtonen (en a priori huwelijksmigranten) zeer moeilijk hun weg naar de bestaande hulpverlening. Er is dus nood aan specifieke counseling die partners versterkt in een constructieve onderlinge dialoog.
- Nieuwkomers (vrouwen en mannen) dienen geïnformeerd en gesensibiliseerd te worden met betrekking tot hun rechten. Binnen de inburgeringscursussen kan er aandacht gaan naar de rechten van de vrouw, rechten en diensten voor partnergeweld, mishandeling, hulpverleningsinstanties en het allochtoon verenigingsleven om te vermijden dat mensen uit onwetendheid in erg kwetsbare situaties verzeilen.

---

⁹ De integrale tekst van het onderzoeksproject van de Commissie voor waardig werk voor huispersoneel voor de conferentie van juni 2010 (C.T.D/D.227, 14/06/2010) is terug te vinden op: <http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/99thSession/lang--fr/index.htm>.